

Günümüzdeki Hukukun Denge Arayışı Karşısında Birey ve Toplum

Jale KARAKAŞ

Giriş

İçinde yaşadığımız dönem, hergün yeniden anlamlandırılmaya ihtiyaç duyuyor. “Anlamlandırma” en temel insan özelliklerinden biri olarak, yaşadığımız dönemin karmaşıklığının çözümlenmesi ya da yorumlanmasında da çağımızın en önemli biçimi olarak öne çıkıyor.

Modernizm ve modernleşme¹ ile tartışmalarımızı, hesaplaşmalarımızı henüz sonuçlandıramadan postmodernizm ve postmodernleşme tartışmalarına ve hesaplaşmalarına giriştik. Ama artık yaygın olarak kabul gören görüş, postmodern bir dünya ve dönemde yaşadığımızdır.

Postmodernizmin, bir takım süreklilikleri içinde barındırorsa da, modernizmden bir ayrılma halini, bir sonraki aşamayı temsil ettiği kabul edilmektedir. Böyle bir kabulün bir adım ötesi de, bu yeni dönemin tüm kurumlarımızı, kurallarımızı, değerlerimizi ve beklentilerimizi de topyekûn değiştirdiği ve değiştirmekte olduğudur.

Felsefi açıdan hukukun en temeldeki toplumsal kurallar bütünü olduğu söylenebilir. Bu genellikte bir tanım elbette hukukçuları çok tatmin etmez. Ancak bu bildirinin hareket noktası, bu genellikte birkaç kabulle çizilecek. Hukuk, toplumsal hayatı düzenleyen kurallar bütünüdür. Ulus-devlet ise herhangi bir siyasal örgütlenme biçimidir. İnsan toplumları da, bir kurallar bütünlüğü ve siyasal bir örgütlenme biçimine sahip olmadan devamlılık sağlayamazlar.

Bu kabullerden hareketle, hukukun “yerel” olduğu söylenebilir. Ancak günümüzde hukuka ilişkin yapılan en önemli tespitlerden biri, hukukun küreselleşme eğilimidir. Bu bildirinin problematiği de, küreselleşme eğiliminde olan hukuk ile “hukukun yerel” olmasının yol açtığı çelişkiler ve çatışmaların en azından başlıklar halinde belirlenmesidir.

Modernizmle yapılan hesaplaşmalarda kurumsallaşmış yapılar olarak “kapitalizm” ve “ulus-devlet”in öne çıktığı görülmektedir. Ancak son dönemde “toplum” ve “birey” kavramları da yeni gelişmeler karşısında, yeniden tartışılmakta ve tanımlanmaktadır.

Ulrich Beck’in “risk toplumu”ndan (U. Beck 2005) tutun da, Alain Touraine’in “toplumun sonunu” (A. Touraine 2008) ilan edişine kadar, toplum ve birey konusu son derece zengin bir şekilde incelenmektedir. M. Hardt ve A. Negri ortak eserleri olan *Dionysos’un Emeği* (2003), *İmparatorluk* (2001) ve *Çokluk* (2004) isimli kitaplarında, kapitalizm, ulus-devlet ve hukuk tarafından sınırları belirlenen toplum ve bireyi inceleyerek, postmodern dünyada artık bu yapıların yeni kavramlaştırılmalarına ihtiyaç duyduğunu belirtirler. İçinde yaşadığımız dünyayı ve toplumu bir anlamlandırma çerçevesi olarak, işçi sınıfı- burjuvazi şeklindeki “sınıf” tanımlarının yetersizliğini ortaya koyup, yaşamı yeniden üreten tüm kesimleri “çokluk” olarak kavramlaş-

1 Modernleşme: “... geleneksel veya modern öncesi toplum tipinden modern toplum tipine doğru gelişen ve bu tipi şekillendiren süreci ifade etmek için kullanılır ...” (Mehmet YÜKSEL 2004:5).
Modernizm: Modernleşme “... döneminde şekillenen düşünce ve bilgi sistemini, kültürel ve sanatsal oluşumu anlatmaktadır.” (2004:5,6).

tırırlar. Çokluk'un da bir sınıf tanımı, eski sınıf tanımlarını çok aşan, daha evrensel bir sınıf tanımı olduğunun altını çizerek. Onlara göre birey kavramı; kapitalizm ve ulus-devletin gelişme aşamasında aslında içeriği çok olumlu çizilmiş olsa da bu içeriğe ulaşamamış, dolayısıyla yirminci yüzyılda anlam içeriği tamamen olumsuzlanmış olan bir kavramdır. M. Hardt ve A. Negri birey kavramı yerine "tekillik" kavramını önerir ve kullanırlar. "Tekillik" ise, "... farklılığı bir özdeşliğe indirgenemeyecek, farklılığı bâki kalan bir toplumsal özne..."dir (Hardt-Negri 2004:113).

Tüm bu örneklemeler modernizmin zihinlerimize kazıdığı, "bireyin toplumu oluşturan atomlar" olduğu yönündeki öğretim ve öğrenme kalıbının ne kadar tartışmalı bir kalıp olduğunu göstermektedir. Ancak C. Geertz'in de ifade ettiği gibi bu düşünce biçimi, insan düşüncesinin mantıklı bir biçimidir, yine de sorgulanmaya açıktır: "... insan 'düşüncesi'nin halen belirsizlik içinde olan -kafadaki düşünce ve dünyadaki düşünce- iki mantıklı ve farklı yaklaşımını ayırt ettim: Biri, onu kişilere bağlı ve hukuk egemenliğinde psikolojik bir süreç olarak kavrayan birörnek yaklaşım, biri de onu kültürel olarak kodlanan ve tarihsel olarak inşa edilen kolektif bir süreç olarak kavrayan çoğulcu yaklaşım." (2007: 24).

Tektipleşmiş bir toplum ancak tektip bireyler tarafından oluşturulabilirdi. Modernleşmenin en önemli ürünü diyebileceğimiz ulus-devletin rüyası böyle bir toplumdur. Nitekim bu toplum, pek çok farklı faktör ve failin bir arada işletilmesi ile, ki bu konudaki en önemli fail ulusal pozitif hukuklardı, neredeyse sağlanmıştı. Ancak kapitalizmin daha tutkulu bir rüyası vardı, "dünya pazarı"! Kapitalizmin dünya pazarını yaratma çabaları, ki en genel anlamda "küreselleşme"den kastedilen bu çabaların sonuçlarıdır, ulus-devletlerin tektip milli

toplumlarının ve tektip "atom" bireylerinin gerçek olmadıklarını ve olamayacaklarını yüzümüze vurdu.

David Harvey *Umut Mekanları* adlı kitabının başında küreselleşme söylemi ile ilgili olarak şunları söylemektedir: "Küreselleşme' mevcut söylemler arasında en makro düzeyde olanıdır; buna karşılık 'beden' toplumun işleyişini anlamamız açısından kuşkusuz en mikro düzeydedir (eğer toplumu DNA kodlarının ve genetik evrimin bir ifadesine indirgemeyeceksek tabii). Bu iki söylemsel rejim - küreselleşme ve beden- siyasal ve toplumsal hayatı anlamak için kullanabileceğimiz ölçüt spektrumu üzerinde iki zıt uçta yer alır" (2008:30). Ona göre "düşünme ve fikir yürütme biçimlerimizde tikel ve evrensel arasında bir seçim" yapamayız. D. Harvey'in "ilişkisel diyalektik" dediği düşünme biçiminde de tikel ve evrenselden "biri ötekini muhakkak içselleştirir ve kendine dahil eder". Dolayısıyla en makro düzeyde yer alan küreselleşme söylemi ile en mikro düzeyde yer alan beden söylemi birbirini dışlayan söylemler değildir. Tam tersine D. Harvey'e göre "... bedeni kuramsal ya da ampirik olarak küreselleşmenin dışında tutarak anlamak mümkün değildir. Ama bunun tersi de doğrudur: En basit belirleyenlerine indirgendiğinde küreselleşme, milyarlarca birey arasındaki toplumsal ve mekansal ilişkilerden ibarettir." (2008: 31).

Hukukun yerelliği savı, hukukun toplumsal kurallar bütünlüğü olduğu savını dışlamaz, tam tersine bu genel savı içerecek yerel kalmaya devam eder. Tikel ile evrensel arasındaki bu ilişki biçimi, tikel ile evrensel arasındaki birbirini içererek bütünlüme bugün sosyal bilimlerin bilgi alanlarının yeniden şekillenmesine de neden olmaktadır. Tam da bu nedenle disiplinlerarası çalışmalar büyük önem kazanmaya başlamıştır. Ekonomi bilgi alanı olmadan bir psikoloji, psikoloji olmadan bir siya-

set bilimi, felsefe ve antropoloji olmadan da bir hukuk bilgi alanı olamaz. C. Geertz *Yerel Bilgi* isimli kitabında yöntemine ilişkin olarak şunları söyler: “Her türden kültür açıklayıcısının bizim için yapabildiklerine kavramsal olarak ‘çeviri’ dedim. ... ‘Çeviri’, burada, basitçe, ötekinin ifade biçimlerini kendi biçimlerimizle ifade etmek değil (kayıplara neden olan bir yoldur bu); onların mantık biçimlerinin bizim mantık tarzımızla sergilenmesidir; ... Özel anlayışlara özel ilgi göstererek bakmakla onlara egemen olan yaklaşımı küresel olarak tanımlamak arasındaki salınım böylece ... çözümlemenin ilerlemesine yön verir.” (2007: 19-21).

Hukukun “küreselleşme” eğilimi karşısında toplumların dolayısıyla bireylerin doğrudan ya da dolaylı olarak maruz kaldıkları etkiler ve bu etkilere gösterdikleri tepkiler de tıpkı D. Harvey’in sözünü ettiği gibi, birbirlerini içselleştirmekte ve kendilerine dahil etmektedirler. Bu nedenle hukukun küreselleşme eğilimini, toplum ve bireyi göz önüne almaksızın anlamlandırmak pek mümkün görünmemektedir. Ayrıca yaşadığımız dünyanın başat siyasal örgütlenme biçimi olan ulus-devletlerin ulusal pozitif hukuklarının, her ne kadar dünyanın gelişmiş kesimlerinde belli değerler çerçevesinde oluşturulmaya çalışılan standartlara karşın, temelde “yerel” olma özellikleri de göz önünde tutulmak zorundadır.

Hukukun “Yerel”liği

Hukukun toplumsal bir olgu olması, hukuk sosyolojisinin hareket noktası olarak aslında “yerel”liğe yapılan bir vurgudan oluşmaktadır. Hukukun en temel kaynaklarından biri olarak kabul edilen gelenek ve görenek ile örf ve adet, toplumsallığın yapı taşlarıdır. Yeniçağda yükselişe geçen “doğal hukuk akımı” ve “toplum sözleşmesi” kuramları da bu genel tespitler çerçevesinde şekillenmişlerdir. Yeniçağa girerken doğal hukuk, göreneğin içinde zaten mevcut

hakların savulmasının bir adımıydı. Yeniçağ düşünürleri kutsallık atfedilen mevcuttaki doğal hukuku, kutsallığından sıyrıp geliştirmekte olan ulus-devletin çerçevesine göre giydirdiler. Ancak, “Genel hak uygulaması ve de bu haklara ilişkin sözel gelenek, coğrafi özellikler kadar özgül ve yereldir.” (E. P. Thompson 2006: 180). Doğal hukuk kuramcıları, toplumla devleti ayırıp, topluma bir kurgusallık atfederek, gerçek anlamda “yapılmış” bir kurum olan ulus-devletin kutsal sayılmasına neden oldular. “Modern doğal haklar teorisi, gerek deneysel gerekse de idealist kökene dayansın, bir aşkınlık ve içkinlik düzleminin aynı içerisinde eritilmesi teorisi.” (A. Negri 2010: 15). Ancak kapitalizm bile, coğrafi ve özgül koşullar nedeniyle, ulus-devletin oluşumunda bir eşzamanlılık sağlayamamıştır. Yine de bir genelleme yaparsak, ticari kapitalizm, sanayi kapitalizmine doğru gelişirken ulus-devletle birlikte, ulusal pozitif hukukları da kendi ihtiyaçları çerçevesinde şekillendirdi. Ve tam da bu dönemde pek çok yazarın işaret ettiği gibi doğal hukuk akımı “devrimci” bir rol üstlendi (E.B.Pasukanis 2002: 65, S. Keyman 1981: 187).

Edgar Palmer Thompson’un ifadesiyle o zamanlarda “görenek” sözcüğü olumlu anlamlıydı. “Önceki yüzyıllarda ‘görenek’ terimi bugün ‘kültür’ sözcüğünün taşıdığı anlamın pek çoğunu içeriyordu. Görenek insanın ‘ikinci doğası’yı. Görenek, 18. yüzyılda kuşkusuz ‘iyi’ bir sözcüktü. İngiltere uzun bir süreden beri İyi ve Eski olmakla övünüyordu. Üstelik işlevsel bir sözcüktü. Eğer bir kulvarda, ‘görenek’, bizim bugün ‘kültür’e yüklediğimiz anlamı taşıyorsa, bir başka kulvarda göreneğin genel hukukla yakın bağları vardı. Bu hukuk ülkenin göreneklerinden, ya da teamüllerinden türetilmişti. Kurala ve temüle indirgenebilecek uygulamalar kimi koşullarda kodifiye edilmiş ve hukukta bağlayıcılık kazanmıştı.” (E. P. Thompson 2006:15, 16).

E.P. Thompson'un da belirttiği gibi, "göreneğin kendisi arayüzdür; çünkü hem praksis, hem de hukuk olarak görünebilir. Göreneğin kaynağı praksiste yatar." (2006: 123). Çünkü görenek, geleneğin aksine sürekli değişim içindedir (2006: 19). E.P. Thompson'a göre 18. yüzyıl İngilteresinde görenek "hemen hemen her teamül, uygulama ya da talep edilen hakkın haklılaştırılmasının retoriği idi." (2006: 18). Dolayısıyla E. P. Thompson'a göre görenek, toplumsal çatışmaların çözümü için, içinde hareket edilen bir çeşit "kültürel arena" işlevini yerine getirmekteydi. "... bir kültür aynı zamanda, içinde sözelle okur-yazar, üstlerle astlar, köyle metropol arasında trafiğin var olduğu çok çeşitli kaynakları içeren bir havuzdur; bir 'sistem' olarak şekillenmesi için –örneğin ulusçuluk ya da etkili dinsel ortodoksuluk ya da sınıf bilinci gibi- güçlü etkileri gerekli kılan çatışan unsurların yer aldığı bir arenadır. Ve gerçekten de 'kültür' teriminin kendisi, konsensusu çağırıştıran sıcaklığıyla, dikkatleri toplumsal ve kültürel çelişkilerden, bütün içindeki kırılma ve zıtlıklardan uzaklaştırabilir" (2006: 19). Thompson'un 18. yüzyıl İngilteresindeki göreneğin işleyişi ile ilgili söyledikleri, aynı zamanda hukukun normlar biçiminde şekillenmesini de resmeder. Görenek, talep edilen hakların haklılaştırılması ve bunun toplumsal yapının meşru gördüğü biçimlere büründürülmesiydi.

"Hem pratikler hem de normlar, göreneğin kuşaklar boyunca ağır ağır farklılaşan ambiyansı içinde yeniden üretilir. Gelenekler, anekdot ve anlatımsal örneklerin yardımıyla büyük ölçüde sözel iletimle sürekli hale getirilir; sözel geleneğin yerini okuma-yazmanın aldığı durumlarda, küçük masal kitapları, almanaklar, destanlar, 'son ölüm konuşmaları' ve suç öyküleri gibi en fazla yaygınlık kazanan basılı ürünler, sözel kültüre alternatiflerle meydan okumak yerine onun beklentilerine adeta boyun eğdirilmiş görünmektedir." (2006:21).

Günümüzde de küresel bir hukukun şekillenmeye başlaması ile toplumsal çatışma ve kutuplaşmaların yeni ifade biçimlerinin yaratılmaya başlandığı görülmektedir. Ve ilginçtir ki bu ifade biçimleri belki de ilk kez "evrensel" sözcüğünün hakkını verecek kadar genelleşme eğilimindedir. Çünkü hukukun özellikle "ekonomik" anlamda küreselleşmesi, bu hukuk biçiminden etkilenenleri sınırlayan (ulus, ülke, dil, cinsiyet vb.) sınırları tamamen aşmış durumdadır. Bu sonuç kaçınılmaz olarak kültürün de "küresel" bir eğilim taşımasına neden olmuştur. Günümüzde artık küresel bir ahlak talebinden rahatlıkla sözdebilmekteyiz.

D: Harvey'e göre, "Günümüzde küreselleşme radikal bir dönüşümün gayet özel ve eşsiz koşullarını yaratmaktadır. Öncelikle, göze çarpan istikrarsızlık (...) ve artan ekonomik eşitsizlik karşısında sitemin reformu yönünde geniş çaplı bir talep oluştu. İkinci olarak, çevresel sorunlar her yerde görünür hale geldi. Bunların çoğu da, küresel ölçek dahil her ölçekte düzenleyici eylem ve müdahaleleri gerekli kılıyor. ... Üçüncü olarak, kendini gerçekleştirme ve kişisel tatmin konusunda 1948 Beyannamesi'nde de ifade bulan Batılı düşünme tarzlarının yayılması, ekonomik, toplumsal ve kültürel düş kırıklıklarından beslenen bir dizi güçlü tepki doğurdu. Esefle karşılaşırsa dahi, daha evrensel bir popüler kültüre doğru gidişat bir yandan yabancılaşma ve düş kırıklığı yaratırken diğer yandan kişisel tatmin taleplerini artırıyor. Burjuva demokratik hak ve özgürlüklerini küresel olarak empoze etme seferberliği anti-otoriter, bireyci, riayet duygularını aşındıran ve biraz sakat da olsa eşitlikçi (...) bir küresel kültür devrimi zemini kurmuştur." (D. Harvey 2007: 118).

Küresel Hukuk

Küreselleşme esas olarak ekonomik boyutuyla ele alınan bir olgu. Küreselleşmenin ekonomik boyutunda ise çok net

gözlemlenen ve ifade edilen gerçek, artık “dünya pazarı”nın gerçekleştiğidir. Ancak dünya pazarının gerçekleşmesi, piyasaların büyümlü gücüyle değil, gelişmiş ülkelerin uluslararası boyutta oluşturdukları mekanizmalar sayesinde olmuştur: Dünya Ticaret Örgütü bu mekanizmaların en önemli örneklerinden biridir.

M. Hardt ve A. Negri'nin belirttikleri gibi, kapitalizm her zaman düzenleyici mekanizmalara ihtiyaç duymaktadır. Ulus-devlet tarihi boyunca bu işlevi yerine getirmiştir. Ancak küreselleşme, ulus-devlet sınırlarının dışına çıkmayı ifade de ettiğinden, ulus-devleti bir yandan yıpratırken, diğer yandan da güçlendirmektedir. Küreselleşme ulus-devleti yıpratmaktadır; çünkü piyasaları düzenleme yetkileri yavaş yavaş ulus-devletlerin elinden çıkmaktadır. Bu yetkilerin sınırlanması veya tamamen ortadan kalkmasının etkileri, diğer toplumsal alanlarda da zincirleme sonuçlara neden olmaktadır. Küreselleşme ulus-devleti güçlendirmektedir; çünkü yeni “güvenlik” anlayışı, dünya pazarı ile birleşince ulus-devletin askeri anlamda toplumlar üzerindeki rolü tartışılmaz bir hale gelmektedir. “Bu çerçevede, yeni bir global yönetim sisteminin; kendine özgü politikalarıyla, hukuki kural ve mekanizmalarıyla ve idari organlarıyla filizlenmekte olduğu söylenebilir.” (M. Yüksel 2004: 171).

Küreselleşmenin yol açtığı en vahim sonucun yoksulluk olduğu en ateşli küreselleşme savunucuları tarafından bile artık kabul edilmektedir. Konuyla ilgili rakamsal veriler gerçekten de çarpıcıdır. Örneğin Uruguay Turu ticaret müzakerelerinde imzalanan ticaret anlaşmasının sonucunda, Sahra-altı Afrika'da gelir yüzde iki gerilemiştir (J. Stiglitz 2006: 83). Kısaca yoksulluk da küresel bir boyut kazanmıştır. Sadece fakir olan ülkeler daha da fakirleşmekle kalmamış, zengin ülkelerin yoksulları da artık görmezden gelinemeyecek derecede artmıştır.

Küresel ekonomi çok açık bir biçimde kazanmaya odaklanmış ve kaybedenleri göz önüne almadan işlemektedir. Ancak varılan noktada sadece kaybedenler değil, kazananlar da kuralların değişmesi gerektiğini söylemektedirler. Örneğin dünyaca tanınmış olan G. Soros'un şu sözleri gibi: “... tüm kanıtlar, kazananların kaybedenlerin kayıplarını telafi edebileceklerine ve sonunda yine kazançlı çıkacaklarına işaret ediyor. Asıl sorun, kazananların kaybedenlerin kayıplarını telafi etmemeleridir.” (2003: 6). Bu kadar net ifade edilebilen “adaletsizlik” hali, küresel düzeyde “adalet” taleplerini hiç olmadığı kadar yükseltmektedir. Dünya Bankası başekonomistliği de yapmış olan, Nobel ekonomi ödülü sahibi J. Stiglitz'e göre, “Küreselleşme bugüne kadar yapıldığı şekliyle sunulduğunda yurttaşlık haklarının insanların elinden alınmasını temsil eder. Bu yüzden, özellikle yurttaşlık hakları ellerinden alınanlar tarafından karşı çıkılmasına şaşmamak lazım.” (2006: 274, 275). Ekonomi ve hukukun küreselleşme sürecindeki işleyiş biçimleri, dünyanın yoksullarında (hem hakim hem bağımlı bölgelerdeki yoksullarında) hukukun adalet için değil, para kazanmak için olduğu kanısını güçlendirmekte ve kendi meşruiyetlerini, dolayısıyla adaleti sağladıklarını düşündükleri siyasal biçimlere dönüşmektedir.

Dünyanın bu yoksulluk tablosunu tamamlayan olgu, günümüzdeki göç dalgalarıdır. Bilinebildiği kadarıyla yaşanan en yoğun göç dalgaları, içinde yaşadığımız bu dönemde gerçekleşmektedir. M. Hardt ve A. Negri'nin de belirttiği gibi, göç bir yanıyla “kaçış”tır, ama diğer bir yanıyla “umut”tur (2003a: 226, 227).

Bu yoksulluk ve göç tablosunu, neredeyse tüm gelişmiş ülkelerin pozitif hukuklarında yapılan değişiklikler tamamlamaktadır. Vatandaşlık yasalarından, göç ve göçmenlere ilişkin yasalara kadar yeni-

lenen yasalar, genel olarak güvenliği öne çıkaran bir anlayışla gerçekleştirildiği için, ulus-devlet sınırları belki de hiç olmadığı kadar geçilmez hale getirilmeye çalışılmaktadır. Ancak sürekli bir yerden bir yere umuda kaçan insanlar, bu protestolarıyla yeni bir toplum ve bireyin de temellerini atmaktadırlar.

Bu noktada “insan hakları”nın yeni toplum ve bireyin “görenek”i haline gelmeye başladığını söyleyebiliriz. Küresel kültür, küresel bir ahlak talebinin temelini bulduğu yer olmakta ve günümüzdeki hak taleplerinin kalkış noktası çoğu zaman “insan onuru” olmaktadır. E. P. Thompson’un da söylediği gibi “... kimi ‘görenekler’ yakının zamanda icad edilmiştir ve aslında yeni ‘hak’ talepleridir.” (2006: 13).

Ulus-devletlerin egemenlik alanından çıkıp küreselleşmeye başlayan hukuk, bir “denge” arayışındadır. Çünkü küresel hukuk iki uç, güç ve etik arasında salınan bir sarkaç gibidir. Hukukun küresel ekonomik ve siyasal güçlerce kullanımı, insan haklarını muhalefetin meşru sözü, ifade biçimi haline getirmesine karşın, insan hakları ve adalet taleplerini karşılayacak uluslararası kurumların olmayışı, olanların da etkisizliği bir handikap yaratmaktadır.

“Kültürün bir yandan uluslararasılaşırken diğer yandan da çoğulcu bir nitelik kazanması, hukuksal gelişmeleri de etkileyip şekillendirmektedir. Çağdaş anayasalarda oldukça bireysel düzeyde kurulmuş olan bir haklar kuramı, ortak kimliklerin ve kültürel farklılıkların ifadesine yönelik talepleri karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Bu oluşumlar, başta anayasalar olmak üzere, vatandaşlık hukuku, yabancılar hukuku ve azınlıklar hukuku gibi ulusal hukuk dallarını etkilemekte ve yeniden yapılanmalarına yol açmaktadır. Kısacası postmodernleşme sürecinde hukuk, çok önemli değişimlere maruz kalmaktadır.” (M. Yüksel 2004: 178).

Uluslaştırma süreci ile başlamış olan kimliklendirme biçimleri günümüzde her anlamda tartışılmakta ve iş görmekte de zorlanmaktadır, en başta da yurttaş kavramı. Günümüzün toplumları, bir zamanlar ulus-devletin sağlamaya çalıştığı homojen toplumlara hiç benzememektedir. “... kimlik, sadece kim olduğumuz duygusu –bir tanımlama- değildir; dünyaya bakmak için kullandığımız bir mercektir.” (L. M. Friedman 2002: 13). Günümüzün özellikle gelişmiş ülke toplumları hem ulusal kimlikler hem de alt kimlikler konusunda oldukça renkli bir tablo çizmektedirler.

Günümüzün toplumu evrenselcilik ve tikellik, homojenlik ve çoğulculuk arasında gidip gelmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri de önlenemez göç hareketleridir. Evrenselcilik, siyasal alanda tikel grupların elini güçlendirirken; homojenliğe ya da ulusal kimliğe atfedilen önemi her geçen gün zayıflatmaktadır. Bunun ilk sonucunun görüldüğü yer ise, vatandaşlık ve yabancılar hukuku alanlarıdır. “Göç hareketlerini kontrol altına almaya yönelik bütün siyasi, hukuki ve fiili önlemlere rağmen, göç akımı devam etmekte ve modernite koşullarında oluşan klasik vatandaşlık modeli zayıflarken, yeni bir vatandaşlık ya da üyelik anlayışı şekillenmektedir.” (M. Yüksel 2004: 174).

Vatandaşlık artık sınırları şekilsizleşmeye başlamış olan bir tanımlamadır. Bir toplumun içinde yaşayan göçmenler, siyasi mülteciler, çifte uyruklular, azınlıklar hukuken ayrı statülerde değerlendirilseler de, artık tüm bu gruplarca talep edilen eşit üyelik haklarıdır. G. Agamben’in belirttiği gibi, “Mülteciler, insan ile vatandaş, doğum ile milliyet arasındaki sürekliliği koparmak suretiyle, modern egemenliğin orijinal kurgusunu krize sok[maktadır]” (G. Agamben 2001: 172). Bireyciliğe ve eşitliğe inanan günümüz toplumunda, insan haklarının çok doğal bir biçimde “sınırsız

ve sınırlamasız, ‘sınır ötesi’ haklar” olarak istisnası olamayacağına inanılmaktadır. “Yeni gelişen bu hak bilinci gerçekten de modern hukuk kültürünün can alıcı bir yüzüdür. Tikel hukuk kodlarını aşarlar.” (L. M. Friedman 2002: 209).

Günümüzde yaşanan “büyük dönüşüm”, toplumsal yapılarımızda yarattığı değişikliklerle, özgür ve bağımsız olmaya dair talepleri de yoğunlaştırmış görünmektedir. Karl Polanyi’nin altmış yıl önce sözettiği, “bireyin siyasal ve dini görüşlerinden, rengi ve ırkından bağımsız olarak, kabul edilebilir koşullar altında çalışabileceği bir iş sahibi olma hakkı” (2006: 340), bugün “küresel yurttaşlık” ve “toplumsal ücret” (ya da geçimlik ücret) olarak yeniden formüle edilmektedir. Dile getirilen bu taleplerde en dikkat çekici unsur, insan haklarının ahlaki bir temel olarak kabulüdür. Adalet, özgürlük ve insan onuru kavramlarıyla temellendirilen tüm bu talepler diğer yandan da dayanışmacı, paylaşımcı yeni bir toplum ve insan resmi çizmektedir. Ancak göç olgusunun bir olumlu, bir olumsuz yönü olmasındaki gibi, “yeni toplum” ve “yeni birey” de pek çok çatışma ve çelişkinin sonucunda şekillenecektir!

Sonuç

Hukukun “yerel” olduğuna ilişkin temel bilgi edinilmeden “hukuk devleti” ya da “hukukun üstünlüğü” gibi kavramların kullanımı basit bir inançtan ötesini temsil etmez, edemez. Yirmibirinci yüzyılın eşliğinde “inanç” konusu hala dinsel inançlarla sınırlandırılmaya çalışılsa da, asıl “inanç konuları” modernizmin yarattığı ve devamında fayda gördüğü “rasyonel inançlar”dır. “Tarihsel kapitalizmin ... bilimsel kültürüne ilişkin bugünkü temel kolektif imgemiz, bu kültürün ‘geleneksel’ ve bilim dışı kültür güçlerinden gelen zorlu direnişe karşı soylu şövalyeler tarafından ortaya konulmuştur. ... Her seferinde, ‘boş inançlar’a karşı ‘akılcılık’ ve ‘zihinsel zul-

me’ karşı ‘özgürlük’ dendi. Bunların siyasal ekonomi alanında burjuva girişimcinin aristokrat toprak sahibine karşı isyanıyla paralel (hatta özdeş) olduğu varsayıldı.” (I. Wallerstein 2006: 63). Onyedinci yüzyılda insanlığın düşünce dünyasında yaşanan büyük dönüşümün sonucu olarak ortaya atılan ve önemli bir süre boyunca son derece işlevsel olarak kullanılan bazı ideal ya da ütopyik düşünceler ve kavramlar bugünün gerçekliğinde yeniden değerlendirilmeye ihtiyaç duymaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri, hatta başlıcası, küreselleşme döneminde mevcut bilgi birikimimizin sorunları çözmemizde yeterli olmadığıdır. Tikel ve evrensel arasındaki ilişkiyi diyalektik ya da ötekinin mantık biçimlerinin bizim mantık biçimlerimiz açısından sergilenmesi de, bu farkındalık sonucu oluşan bir “anlamlandırma” denemesidir.

Küreselleşmenin erken dönemlerinde yükselişe geçen kültürel çalışmalar, mevcut bilgi birikimimizle çözümler bulup, yanıtlar üretmediğimiz alanlarda önemli bir boşluğu doldurdu. Ancak tikelin evrensel ile olan ilişkisine yeterince eğilmediği için de fazlasıyla eleştiri aldı. “Sanat ve bilimleri oluşturan çeşitli disiplinler ve yarı-disiplinler, onlara tutulanlar için, teknik görevler ve sözlü zorunluluklar olmanın ötesindedir; onlar tutumların biçimlendirildiği ve yaşamların ona göre sürdürüldüğü kültürel çerçevelerdir. Fizik ve bağırırsak falı, heykel ve deriyi çizmek en azından şu açıdan benzerdir: Onları gerçekleştirenler için onlar yaşama özel bağlantı kiplerine yaşam verirler ve geri kalan bizler için de bu kipleri biçimlendirirler.” (C. Geertz 2007: 25). Yerel olana ilişkin bilgi günümüzde daha da büyük bir önem kazandı. Çünkü söz konusu bilgi kendimize dair, düşünme biçimimize dair yanılgıları da ortaya çıkarmaya başladı. Modernizmin “rasyonel inançları”na “bilgi” muamelesi yaptığımızı fark ettik. Her şeyden önce,

ulus-devlet biçiminin yegâne siyasal örgütlenme biçimi olduğunu düşündük. Hukukun tarihini unutup, sadece yazılı yasalara hapsedtik. Tüm bu süreçte pozitif hukuklar, ulus-devlet ve kapitalizmin daha işlevsel hale gelmesinde en önemli failler oldu. Postmodernleşmenin belki de en önemli yararı, bilgi birikimimiz içindeki önyargı kirliliğini açığa çıkarmış olmasıdır.

“Kendimizi bir başkası olarak görmek gözümüzü açabilir. Başkalarının bizimle aynı doğayı paylaştığını görmek en basit terbiyedir. Fakat kendimizi başkalarının arasında, insan yaşamının yerel olarak aldığı biçimlerin yerel bir örneği, olgular arasında bir olgu, dünyalar arasında bir dünya olarak görmenin verdiği kazanım en zordur; o olmadıkça nesnelliğin mesnetsiz bir gurur ve hoşgörünün bir kalkan olduğu geniş fikirlilik buradan gelir. Eğer yorumsal antropolojinin dünyaya genel bir görevi varsa, bu, akılda tutulması güç gerçeği yeniden öğretmeyi sürdürmesidir.” (C. Geertz 2007: 27).

KAYNAKÇA

- AGAMBEN, Giorgio. Kutsal İnsan, Çev. İ. Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yay., 2001.
- BECK, Ulrich. Siyasalığın İcadı, Çev. N. Ünler, İstanbul: İletişim Yay., 2005.
- FREIDMAN, Lawrence M. *Yatay Toplum*, Çev. A. Fethi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2002.
- GEERTZ, Clifford. *Yerel Bilgi*, Çev. K. Emiroğlu, Ankara: Dost Kitabevi Yay., 2007.
- HARDT, Michael-NEGRI, Antonio. Dionysos’un Emegi, Çev. E. Başer, İstanbul: İletişim Yay., 2003. *İmparatorluk*, Çev. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yay., 2003a. *Çokluk*, Çev. B. Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı Yay., 2004.
- HARVEY, David. *Umut Mekanları*, Çev. Z. Gambetti, İstanbul: Metis Yay., 2008.
- KEYMAN, Selahattin. *Hukuka Giriş*, Ankara: Yetkin Yay., 2002.
- NEGRI, Antonio. “Çokluk Eleştirilerinin Eleştirisi”, Çev. S. Akbaş, İstanbul: Dipnot, Sayı:3/2010:15-24.
- PASUKANIS, Evgeny B. *Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm*, Çev. O. Karahanoğulları, İstanbul: Birikim Yay., 2002.
- POLANYI, Karl. *Büyük Dönüşüm*, Çev. A. Buğra, İstanbul: İletişim Yay., 2006.
- SOROS, George. *Küreselleşme Üzerine*, Çev. M. Keçik, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2003.
- STIGLITZ, Joseph. *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, Çev. A. Taşcıoğlu-D. Vural, İstanbul: Plan B Yay., 2006.
- THOMPSON, Edward P. *Avam ve Görenek*, Çev. U. Kocabaşoğlu, İstanbul: Birikim Yay., 2006.
- TOURAINE, Alain. *Başka Türü Düşünmek*, Çev. M. Morali, İstanbul: Kırmızı Yay., 2008.
- WALLERSTEIN, Immanuel. *Tarihsel Kapitalizm*, Çev. N. Alpay, İstanbul: Metis Yay., 2006.
- YÜKSEL, Mehmet. *Modernite Postmodernite ve Hukuk*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2004.